

Sociologiopgave

Religion og religiøsitet i senmoderniteten

Stud. mag. Sophie Bønding

1.0 Indledning

Siden 1960'erne er der sket store samfundsmæssige ændringer, som har påvirket religionens rolle i samfundet og det enkelte individs religiøsitet. Således har en omstrukturering af det religiøse landskab fundet sted. Hvorvidt dette er udtryk for sekularisering eller religiøs opblomstring er, og har længe været, genstand for en polariseret diskussion blandt religionsforskere.

Yvers Lambert foreslog i sin artikel "Religion in Modernity as a New Axial Age: Secularization or New Religious Forms?" (1999) en model til vurdering af sekulariseringstesen. Denne vil jeg redegøre for, idet den danner grundlag for opgavens videre forløb.

Herefter vil jeg på baggrund af Lamberts model redegøre for religionens ændrede rolle i samfundet og diskutere religionens rolle i den offentlige sfære. Her vil jeg inddrage Luhmann, Voyé og Casanova. På baggrund heraf og med udgangspunkt i Lars Ahlins artikel "Konversionsbegreppet – en kritisk diskussion" (2005) vil jeg redegøre for det enkelte individs ændrede religiøsitet. Dette diskuteres, idet der tages udgangspunkt i begrebet "religiøs bevægelse". Desuden inddrages Ahlins "Pilgrim, turist eller flygtning" (2006) samt Furseth (2007). Som forståelsesramme vil jeg indledningsvis fremhæve de overordnede træk ved senmoderniteten¹ i forhold til moderniteten, som har ført til ændringer på det religiøse felt.

2.0 Samfundsudvikling

Siden 1960'erne er der sket radikale samfundsmæssige ændringer, som har påvirket religionen (Ahlin 2005, 19). Disse har medført stigende levestandard, højere uddannelsesniveau, velstand og tryghed og en omfattende servicesektor (Furseth 2007, 129-130). Globaliseringen har gennem kommunikation, charterturisme og indvandring medført en betydelig horisontudvidelse (Dybdal 2005, 14-15)

1960'ernes modkultur har medført oprør imod autoriteter, herunder religiøse. Denne generelle udvikling har ført til pluralisme på alle samfundets områder.

¹ Der er blandt teoretikere uenighed om, hvorvidt perioden udgør en ny tid eller blot er en forlængelse af moderniteten. Derfor har forskellige teoretikere benyttet forskellige betegnelser: senmodernitet, flydende modernitet, 2. modernitet, postmoderne samt postindustrielt samfund. Jeg vælger benævnelsen senmodernitet, idet jeg trods de store samfundsmæssige forandringer ser større kontinuitet end diskontinuitet mellem denne periode og tiden før.

3.0 Lamberts model

Lamberts artikel behandler spørgsmålet om, hvorvidt religionens ændrede rolle i moderniteten er udtryk for sekularisering eller for nye religiøse former. Jeg vil redegøre for Lamberts model for vurdering af sekularisering, idet jeg lægger vægt på hans tærskler for sekularisering på tre forskellige niveauer samt på de effekter, moderniteten ifølge Lambert har på religionen.

Moderniteten har ifølge Lambert seks kendetegn, hvis indflydelse på religionen kan medføre fire forskellige effekter: (1) nedgang, (2) tilpasning og omfortolkning, (3) bevaring og modreaktion eller (4) innovation (Lambert 1999, 331).

Lambert definerer religion bredt ved: "[Belief in] a superempirical reality and a symbolic relationship along with it" (ibid.). Han fremhæver seks forskellige nye former for religiøsitet udløst af moderniteten, hvoraf to vil blive direkte anvendt i opgavens argumentation: søgermentalitet og løst organiserede netværk (ibid., 321). Det fremgår implicit af analysen (ibid., 321-324), at de nye religiøse former, især har fået fodfæste i senmoderniteten. Herefter når han til fremstillingen af sin model til vurdering af sekulariseringstesen, hvortil han benytter Bergers definition af sekularisering:

By secularization, we mean the process by which sectors of society and culture are removed from the domination of religious institutions and symbols... [Also, there is] a secularization of consciousness. (...) this means that the modern West has produced an increasing number of individuals who look upon the world and on their own lives without the benefit and religious interpretations (Berger 1969, 107-8).

Berger skelner her mellem sekularisering på tre forskellige niveauer: samfundsniveau (Makro), kulturniveau (Meso) og individniveau (Mikro). Yderligere skelner han mellem institutionel religion og religiøse symboler. Denne opdeling benytter Lambert, idet han indfører to tærskler for sekularisering: sekularisering fra institutionel religion og sekularisering fra religiøse symboler (ibid., 324). Figur 1 illustrerer Lamberts model (den tredje tærskel behandles senere i opgaven).

	1. Institutionel tærskel	2. Symbolsk tærskel	3. Pluralistisk tærskel?
Samfundsniveau (Makro)	+	+ / -	?
Kultur/ niveau (Meso)	+	+ / -	?
Individniveau (Mikro)	+	+ / -	?

Figur 1: + angiver, at tærsklen er overskredet.

Den første tærskel er overskredet på et givet niveau, når den institutionelle religion har tabt monopol og autoritet, dvs. at den ikke længere har direkte magt over niveauet (religiøse symboler har fortsat betydning). Den anden tærskel er overskredet, når religiøse symboler fuldstændig har mistet betydning (ibid., 324-325), hvilket "afhænger af den betydning folk tillægger religion" (min overs.) (ibid., 325).

Modernitetens kendetegn spiller en afgørende rolle i overskridelsen af den første tærskel men fører i sig selv ikke til overskridelsen af den anden (ibid.), idet kun den første af de fire effekter (nedgang) fører til sekularisering. Derimod virker den tredje effekt (bevaring/modreaktion) imod sekularisering, mens den anden (tilpasning/omfortolkning) og fjerde effekt (innovation) medfører nye religiøse former (hvorvidt disse former rettelig kan kaldes religion afhænger af religionsdefinitionen (ibid., 330)). Altså medfører modernitet ikke nødvendigvis sekularisering men blot nye religiøse former (ibid., 324-25).

Lambert foreslår en tredje tærskel: "pluralistisk sekularisering", som han overvejer om, samfundet bevæger sig hen imod. Denne tærskel forudsætter, at religionen spiller en rolle på lige fod med andre sektorer/institutioner. Her kan den få indflydelse i det offentlige rum som etisk og kulturel ressource. Dette, siger Lambert, er kun muligt såfremt religionen accepterer den religiøse pluralisme og den institutionelle differentiering (ibid., 331-332) - med andre ord at den accepterer sin egen begrænsede rolle som en ud af mange på et pluralistisk religiøst marked.

Denne tredje tærskel vil være udgangspunkt for den senere diskussion af religionens rolle i det offentlige rum. Inden da vil jeg redegøre for religionens rolle i det senmoderne samfund.

4.0 Pluralisme - religionens rolle i det senmoderne samfund

Jeg vil her kort redegøre for religionens rolle i det senmoderne samfund ud fra Lamberts model.

At den første tærskel ifølge Lambert er overskredet betyder, at den institutionelle religion har mistet monopol (ibid., 331) og således ikke er ene på det senmoderne religiøse felt. Dette betyder, at religionen reduceres til et subsystem med underordnet indflydelse i forhold til det offentlige rum. Siden 1960'erne er nye religiøse bevægelser vokset frem, hvorved der er opstået religiøs

pluralisme. Således er det senmoderne religiøse landskab præget af mange forskellige religiøse former.

At den anden tærskel ikke er overskredet skyldes ifølge Lambert, at de tre sidste af de fire effekter medfører nye religiøse udtryk (ibid.), hvilket ifølge Lambert beviser, at modernitet ikke nødvendigvis medfører sekularisering (ibid., 303).

I senmoderniteten er der således tale om et pluralistisk religiøst marked, hvor religionen som subsystem må konkurrere på lige fod med sekulære subsystemer. Således må den acceptere markedsforholdene og tilpasse sit religiøse produkt til forbrugerpræferencerne (se afsnittet om individuel religiøsitet).

Religion spiller således ikke en direkte rolle i samfundets offentlige sfære. Lamberts forslag om en tredje tærskel, som indebærer, at religionen accepterer sin status som subsystem og tilbyder sin ekspertise på det sekulære marked, vil blive behandlet i nedenstående diskussion af religionens rolle i det senmoderne samfund.

5.0 Pluralisme - religion i det offentlige rum

Dette afsnit diskuterer Lamberts "pluralistiske tærskel", idet jeg inddrager Luhmann, Casanova og Voyé.

Jeg har ovenfor redegjort for religionens rolle i samfundet, idet jeg har fremhævet det pluralistiske religiøse landskab, hvor religionen udgør en subsystem og derfor ikke spiller en fremtrædende rolle i det offentlige rum.

Ifølge Max Weber og den tidlige Berger² medfører institutionel differentiering, at der sker en omfattende privatisering af religionen, der vil føre til marginalisering af religionen til privatsfæren (Furseth 2007, 170).

Imidlertid behandler Casanova i *Public Religion in the Modern World* (1994) religionens rolle i det offentlige rum. Han pointerer, at marginalisering af religionen til privatsfæren ikke er et generelt træk (ibid., 215). Således bekræfter Casanova Lamberts tese om en eventuel ny rolle for religionen i det offentlige rum. Dette forudsætter (som også Lambert fremhæver) accept af de pluralistiske markedsvilkår, så hverken moderne institutionel differentiering eller individets frihed kompromitteres (ibid.).

Casanova skelner typologisk mellem tre niveauer af religion (statsniveau, politisk samfundsniveau og civilsamfundsniveau), indenfor hvilke der således potentielt kan eksistere offentlig religion. Han konkluderer, at kun på civilsamfundsniveau, hvor religion fungerer på lige

² Berger var i 60'erne og 70'erne fortalere for sekulariseringstesen, mens han senere er nået den konklusion, at den ikke er gældende for verden som helhed men derimod kun for Europa ("Den europæiske undtagelse").

fod med andre sektorer, er den forenelig med moderne principper og kan derfor spille en rolle i den offentlige sfære (ibid., 218-219).

Luhmann (1977) fremhæver endnu et udtryk for det, som Lambert benævner den pluralistiske tærskel. Præmissen for Luhmanns teori er, at der er sket en institutionel differentiering, således at religion er blevet et subsystem. Han fremhæver, at hvis religionen vil bibeholde betydning i samfundet, må den påtage sig en "performance function", ved at tilbyde sin ekspertise til andre subsystemer. Dette må gøres på lige fod med andre subsystemer, hvorfor religionen må benytte disses sprog og symboler, hvorved den religiøse fremtoning nedtones (ibid., 225-271).

Voyé fremhæver (i modsætning til Casanova), at der som følge af den institutionelle differentiering er sket en privatisering af religionen, hvorved den er hensat til sin egen sfære. Hun benytter Luhmanns begreb "performance function", idet hun redegør for, at religiøse eksperter kan spille en rolle i det offentlige rum som etiske vejledere, såfremt de afdogmatiserer deres budskab og bruger et neutralt og ikke religiøst sprog (Voyé 1999, 278). Hun påpeger at etik tidligere var religionens anliggende, og da intet andet subsystem har udviklet ekspertise på området, bliver religiøse eksperter spurgt til råds. Således er der i ex. Belgien, Frankrig og Holland nedsat etiske råd, hvoraf en stor del af medlemmerne er repræsentanter for de store religioner (ibid.).

Mest eksplicit bliver religionens rolle i det moderne rum i Voyés redegørelse, idet den viser, hvorledes religion trods privatisering pga. dens særlige kompetence kan genvinde en plads i den offentlige sfære. Derved får den plads i den institutionelle differentierings funktionsdeling men udenfor dens egentlige område. Forbeholdet er, som Lambert præciserer, at de pluralistiske spilleregler, samt det forhold at religionen har mistet sin absolutte religiøse autoritet, accepteres.

6.0 Individets religiøsitet i senmoderniteten

Jeg vil kort redegøre for de overordnede ræsonnementer i Ahlins artikel "Konversionsbegreppet – en kritisk diskussion" (2005) samt for de vigtigste træk i individets ændrede religiøsitet, sådan som de beskrives i artiklen.

Gennem sin diskussion af begrebet konversion beskriver Ahlin individets ændrede religiøsitet i senmoderniteten. Han tager udgangspunkt i den "paulinske konversion" karakteriseret ved et pludseligt og dramatisk skift, hvorved gamle trosforestillinger øjeblikkeligt udskiftes med nye, som derefter varer ved (ibid., 20) – et skift hvori individet er passivt. Gennem en lang række ræsonnementer viser Ahlin, hvorledes senmoderne religiøsitet på det strukturelle plan er en diametral modsætning til tidligere tiders religiøsitet. Han benytter Beckfords begreber for tilhørsforhold til en religiøs gruppe "devotees" (fuldt engagerede), "adapts"

(halvengagerede), "clients" (løst tilknyttede) til at skelne mellem forskellige niveauer af engagement i en given bevægelse (ibid., 20-21).

Ahlin konkluderer, at grænserne for individuel religiøsitet i dag er så radikalt ændrede, at der reelt er tale om flydende grænser, hvorfor begrebet konversion ikke længere er brugbart til beskrivelse af den proces, hvorigennem det enkelte individ ændrer tilhørsforhold fra én religiøs gruppe til en anden (ibid., 40).

Ud fra et metaperspektiv påpeger han de store forskelle i samfundskontekst for hhv. den paulinske og den senmoderne konversion, og konkluderer, at denne store forskel gør, at konversionsbegrebet ikke er applicerbart i det senmoderne samfund (ibid., 30). Derfor foreslår Ahlin at betegne fænomenet "religiøs bevægelse" (min overs.) og dermed bortskaffe konversionsbegrebet (ibid., 40).

Der tegner sig et samlet idealtypisk billede af det senmoderne individs religiøsitet, nemlig et aktivt subjekt der søger og afprøver forskellige trosforestillinger. Dette er udtryk for en generel søgermentalitet, som ikke kun dækker det religiøse felt, men er et udtryk for en generel søgen efter en "passende livsstil" (ibid., 26). Imidlertid er involveringen i den enkelte religiøse gruppe generelt overfladisk og tilknytningen løs (ibid., 23).

Endvidere lader der til at være tale om religiøse former, der i lille grad påvirker den enkeltes liv (ibid., 24-25). At tale om religion som eneste meningsdannende system synes således udelukket. Da der ikke længere er nogen fælles norm for samfundet udstukket af en religiøs autoritet, må individet selv træffe valg angående religiøse tilhørsforhold, og således er der altså tale om privatiseret religion, hvor individet selv sammensætter troskomponenter (Luckmann ifølge Ahlin 2005, 36).

Dette billede af den individuelle religiøsitet indplacerer sig fint i det pluralistiske religiøse landskab (afsnit 5). Den privatiserede religion medfører, at religionen bliver et personligt anliggende, samt at der skabes et religiøst marked, hvorfra den enkelte gennem "religiøse bevægelse" sammensætter sin egen religiøsitet.

I det følgende vil jeg ud fra forskellige perspektiver diskutere den senmoderne religiøsitet, idet jeg lægger vægt på individets søgermentalitet og "religiøs[e] bevægelse".

7.0 Diskussion af individets ændrede religiøsitet

Med begrebet "religiøs bevægelse" tegner Ahlin billedet af individets religiøsitet som en evig vandren mellem forskellige religiøse udtryksformer. Det er netop denne nye form for religiøsitet, Lambert betegner "søgermentalitet" (Lambert 1999, 321). Dette diskuteres, idet jeg inddrager *rational choice theory* (RTC) og deprivationsteorien, eftersom de viser to forskellige sider af senmoderne religiøsitet.

Billedet af det senmoderne menneskes "religiøse bevægelse" gøres eksplicit i Ahlins artikel "Pilgrim, turist eller flygtning?" (2006). Han anlægger et strukturperspektiv, idet han redegør for religiøsitetens sociale forankring. Titlens begreber dækker forskellige individtyper i forskellige sociale kontekster. De to samfundsmæssige kontekster, der gør sig gældende i det senmoderne samfund, er hhv. markedets kontekst og magtesløshedens kontekst (ibid., 38).

I markedets kontekst bevæger det frie individ, "turisten", sig - et aktivt subjekt, for hvem religion er en del af en selvkonstrueret identitet. I modsætning hertil står magtesløshedens kontekst, hvori "flygtningen", som ikke kan gøre sig gældende i markedets kontekst, befinder sig. Dennes situation er karakteriseret ved hjælpeløshed, og livet handler om overlevelse (ibid., 43-44).

Et strukturperspektiv som dette kan kritiseres for at være for reduktionistisk, eftersom de sociale faktorer umuligt kan give et dækkende billede. Men de spiller ganske givet en rolle.

Internt i markedets kontekst er der tale om forbrugisme. Individet vælger frit fra det pluralistiske markedsudbud. Dette er i overensstemmelse med RCT, som bygger på markedstænkning, og ifølge hvilken individet vælger sig religiøse forestillinger, fordi det ser fordele derved. Imidlertid kan RCT kritiseres, idet det er tvivlsomt, hvorvidt det enkelte individ er så rationelt anlagt, som teorien forudsætter. Ydermere kan en kritik gå på at dette individperspektiv overser sociale faktorer (Furseth 2007, 196-199).

Deprivationsteorien er dækkende til beskrivelse af "flygtningens" religiøsitet. Dennes situation er kendetegnet ved deprivation. Derfor vælges trosforestillinger, der legitimerer individets egen sociale situation. Den depriverede vil typisk vælge trosforestillinger, der indebærer en overordnet magt, som bestemmer ens situation. Således frakender flygtningen sig ansvaret for den påtvungne identitet ved at skabe sig trosforestillinger (folketro) til legitimering af sociale forhold (Ahlin 2006, 44).

Der skal som altid i arbejdet med sociologi tages det forbehold, at der er tale om idealtyper. De her beskrevne træk er således fortegnede i forhold til virkeligheden.

Jeg slutter af med et eksempel fra RAMP-undersøgelsen 2000. Tabel 6 i statistikkompndiet (Ahlin 2008) spørger: "*Selvom et menneske tilhører en bestemt religion, skal hun føle sig fri til at bruge lære også fra andre religiøse traditioner*". Svaret er i procent og fordeler sig over en 7-trinsskala fra "Helt uenig" (1) til "Helt enig" (7). Heraf svarer 36 % "Helt enig", mens 8 % svarer "Helt uenig". 15 % svarer hhv. trin 4, 5 og 6. Altså mener over 1/3 af de adspurgte, at det er legitimt at inkorporere trosforestillinger fra andre traditioner, end den man tilhører, i sin egen 'hjemmestrikkede' religion. Dette ser jeg som tegn på søgermentalitet, idet individet er åbent overfor nye trosforestillinger, såfremt de passer ind i dennes overordnede religiøse overbevisning.

8.0 Konklusion

Store samfundsmæssige ændringer siden 1960'erne har ført til ændringer af religionens rolle i samfundet og af det enkelte individs religiøsitet. Med baggrund i Lamberts sekulariseringsmodel har jeg redegjort for religionens rolle i det pluralistiske samfund og med dette som fundament diskuteret Lamberts tredje sekulariseringstærskel. Herefter har jeg på baggrund af religionens rolle i samfundet og med udgangspunkt i Ahlins "Konversionsbegreppet – en kritisk diskussion" redegjort for ændringer i det enkelte individs religiøsitet. Herefter har jeg diskuteret dette med udgangspunkt i Ahlins begreb "religiøs bevægelse" samt det senmoderne menneskes søgermentalitet.

Overordnet tegner der sig et billede af et senmoderne pluralistisk religiøst landskab, hvor religionen overvejende befinder sig i privatsfæren. Imidlertid har religionen genvundet noget af sin stilling i det offentlige rum ved at tilbyde sin særlige ekspertise indenfor etik - dog på bekostning af dogmer, sprog og symboler. I dette samfund uden faste grænser for religiøsitet og uden fælles dogmatiserede normer må individet selv vælge religiøse tilhørsforhold. Således et søgende individ, som sammensætter sin egen religiøsitet efter behov.